

Azizova Nasiba Baxritdinovna
Karshi davlat universiteti dotsenti

**RUS VA O‘ZBEK TILLARIDA LISONIY SHAXS KONSEPTINING
LINGOMADANIY TALQINI**

Annotatsiya: maqolada rus va o‘zbek tillarida lisoniy shaxs konseptining lingomadaniy talqini haqida gap borgan.

Kalit so‘zlar: Rus tili, O‘zbek tili, shaxs kosepti, ligvomadaniy, talqin.

Azizova Nasiba Bakhritdinovna
Associate Professor of Karshi State University

**LINGO-CULTURAL INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF
LINGUISTIC PERSONALITY IN RUSSIAN AND UZBEK LANGUAGES**

Abstract: the article deals with the lingocultural interpretation of the concept of linguistic identity in Russian and Uzbek languages.

Key words: Russian language, Uzbek language, personality concept, linguistic culture, interpretation.

Muloqot jarayonida lisoniy va nolisoniy nutq omillari bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, aloqaning turli bosqichlarida ularning rovida sezilarli farqlar mavjuddir. Odamlarni bir-biri bilan tanishtirishda, birinchi taassurotda va suhbatdoshni har qanday toifada – professional, yosh, intellektual, ijtimoiy, jinsi va boshqa ma’lumotlar bo‘yicha tasniflashda nolisoniy omillar muhim ahamiyatga ega.

Lisoniy va nolisoniy aloqa vositalarining o‘zaro ta’sirini maqsadli o‘rganish Rimda (e.a. II-I asrlarda) notiqlik san’ati bilan boshlanadi. Sitseron

notiqning barcha his-tuygʻulari uning yuzida aks etishi lozim, deb hisoblagan. E.a. I asrda notqlik sanʼati nazariyasi asoschisi Kvintilian imo-ishoralar, xatti-harakatlar, shuningdek, yelkalar, qoʻllar va boshlarning harakati, suhbatdoshning nafasi va ovozi sozlash qoidalarini ishlab chiqdi. Bunda nafaqat n otiqlik tajribasi, balki ritorikaning asoslari ham boʻlgan, ularning maxsus fan sifatida shakllanishi Qadimgi Yunonistonda V-IV asrlarda paydo boʻlgan.

Verbal ham, noverbal ham aloqa vositalari oʻz tabiatiga koʻra aloqa qilishning asosiy – axborot, ekspressiv va pragmatik funksiyalarini bajaradi. Verbal va noverbal aloqa vositalaridan bir vaqtning oʻzida foydalanish suhbatdoshga taʼsir qilish uchun maʼlumotni belgilash, uni yanada ifodali va mazmunli qilish istagi bilan bogʻliq. Noverbal aloqa vositalari muloqotning “ikkinchi reja”sida turishiga qaramay, ular taʼsir qilish funksiyasini yanada samaraliroq bajaradilar.

«Lisoniy imkoniyatlar»dan tanlash asosidagina emas, balki tanlangan lisoniy vositani psixik, fiziologik, sof fizik, etnik, tabiiy va hokazo nolisoniy omillar bilan bogʻlanishda qoʻllagandagina erishish mumkin. Lisondan → nutqqa voqelanish jarayonining juda koʻp omillar bilan aloqadorligini, rang-barang bilim sohalari bilan bogʻlanganligini hisobga olgandagina koʻzlangan samaradorlikka erishish mumkin.

Lisoniy va nolisoniy (milliy, ijtimoiy, ruhiy, sharoitiy, odatiy va h.) omillarning muloqot jarayonida birgalikda murakkab bir hodisa sifatida voqelanishi va muloqot jarayonida maʼlum bir informativ-ekspressiv funksiyani bajarishi tushuniladi.

Nutqiy muloqot deganda - muloqot jarayonida lisoniy va nolisoniy vositalarning birgalikda, hamkorlikda ishlatilishi tushuniladi. Bu nutqiy muloqotning eng birinchi oʻziga xosligidir.

Soʻzlovchi va tinglovchi oʻrtasida til, yaʼni lisoniy umumiylikdan tashqari mulokotning nolisoniy omillardan foydalanishida ham umumiylik boʻlishi lozim.

Ye.A.Petrovaning fikricha, muloqotning dastlabki 12 sekundida suhbatdoshlar 92 % maʼlumotlarni neverbal oladilar. Odamlar orasidagi munosabatlar toʻgʻrisidagi asosiy maʼlumotlar esa, suhbatdoshlar tomonidan suhbatning dastlabki 20 daqiqasida birbirlariga yetkaziladi. Taxminan 1 mingga yaqin neverbal signallar mavjud (A.Piz), baʼzi olimlarning fikriga koʻra, bu raqam 3-5 mingga yetadi va individual signallarning bir nechta variantlari mavjud. L. Brosnaxanning soʻzlariga koʻra, taxminan mingta pozalar, 20 mingga yaqinyuz ifodalari mavjud. Muloqot jarayonida ularning roli ham juda katta. A.Piz amerikalik mutaxassislarning muloqotda lisoniy va nolisoniy maʼlumotlarning oʻzaro bogʻliqligi haqidagi fikrlarini beradi: prof. A. Meyerbian verbal maʼlumot 7 % ni, intonatsiya 38 % ni va noverbal signallar 55 % ni; prof. R. Berdvissl verbal maʼlumot 35 % ni va noverbal signallar 65 % ni tashkil etadi, deb taʼkidlashadi.

A.Pizning taʼkidlashicha, noverbal signal verbal signalga qaraganda taxminan besh baravar koʻproq maʼlumotlarni oʻz ichiga oladi³³. Shaxs sotsial belgilari namoyon boʻlishida lisoniy va nolisoniy vositalar hamkorligi ham muhim ahamiyatga ega. Chunki muloqot sistemasi lisoniy va nolisoniy omillar yaxlitligidan iborat

Lisoniy va nolisoniy omillarning hamkorligi muvofiqlik koʻrinishida namoyon boʻladi, nutqiy sistema tahlilida ulardan birortasining mavqeiga past nazar bilan qarash nooʻrin, bunda kompleks tahlil tamoyili ustuvorlik qiladi. «Nutqiy qurilmalarning strukturasi va maʼnosining aniq tavsifini kontekstual yoki, aniqroq aytganda, ushbu tuzilmalarning qoʻllanishiga oid omillarga tayanmasdan turib bilishning imkoni yoʻq». Inson xarakteri, oʻy-xayoli, turmush tarzi uning nutqida va xattiharakatida ifodalanadi. Tuygʻular – bu shaxsning oʻz faoliyati va atrofdagi dunyo bilan munosabatlari jarayoni va natijalarini bevosita

boshdan kechirish shaklida aks etadigan sub'ektiv psixologik holatlarning maxsus sinfi. Odamning atrofidagi dunyoni baholash ushbu jamiyat tomonidan qabul qilingan qiymat tizimiga asoslanadi. Muayyan jamiyatga tegishli bo'lish, shuningdek, hissiylik darajasi uning intensivligini ham belgilaydi. Kollektivistik madaniyat hissiy kategoriyalarning individualistik farqlanishidan kattaroqdir va uning vakillari o'zlarining his-tuyg'ularini yanada yorqinroq namoyon etadilar.

Tuyg'ularning boshqariladigan tarkibiy qismlari bilan bog'liq bo'lgan mimik-intonatsion ifoda bugungi kunda hissiyot va hissiyotni o'rganishning muhim yo'nalishi hisoblanadi, chunki noverbal ifoda shakllari hissiyotlarning ob'ektiv ko'rsatkichi bo'lib xizmat qilishi mumkin. Hissiy kechinmalarda periferik o'zgarishlar butun tanani qamrab oladi, yuz mushaklari tizimiga va butun tanaga tarqaladi va ekspressiv harakatlar deb ataladi: yuz ifodalari – yuzning ekspressiv harakatlari; pantomima – butun tananing ekspressiv harakatlari; “vokal yuz ifodalari” – ovozning intonatsiyasi va tembrdagi hissiyotlar ifodasidir. Ekspressiv harakatlar nafaqat his-tuyg'ulsvchqyaarning hamrohligi, balki ularning mavjudligi yoki namoyon bo'lishining tashqi shakli.

Tuyg'ularning mimik tarkibiy qismlari nafaqat hissiyotlarning ifodasi, balki hissiyotlar tajribasini kuchaytiruvchi omil hamdir. Ekspressiv harakatlar ma'lum bir haqiqiy funksiyani, ya'ni aloqa funksiyasini bajaradi. Ekspressiv harakatning ramziy ma'nosi aloqa sohasida ko'p yillik tajribani to'plash paytida yuzaga keladi. Ekspressiv harakatlarning shakli va turlari bizga tegishli bo'lgan ijtimoiy muhit tomonidan belgilanadi. Biz tez-tez bu yoki boshqa ifodali harakatni aniq qilamiz, chunki u ma'lum ma'noga ega. Bu reaksiya semantik aktga aylanib, ma'lum darajada nutqni almashtiradi. Noverbal aloqa ko'pincha go'zal nyuanslar bilan to'ldirilgan ko'rinish, tabassum, yuz o'ynash, imoishoralar, pozalar, harakatlar tiliga aylanadi, ularning yordami bilan biz jim bo'lganda ham bir-birimizga juda ko'p gapiramiz. Nolisoiniy xatti-harakatlarning elementlari orasida belgilarning optik-kinetik tizimiga asoslangan ko'z bilan aloqa mavjud. E. Erikson rslarda ko'zlarning o'ziga xos ekspressivligini, ularni

“hissiy retseptorlar sifatida” ishlatilishini aytib o‘tgan. E.Xollning ta’kidlashicha, amerikaliklar ularning suhbatdoshi ularni to‘g‘ri tushunganiga ishonch hosil qilmoqchi bo‘lsalargina ularning ko‘zlariga qarashini ta’kidlagan.

Adabiyotlar:

1. Азизова Н. Б. ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БИЛИНГВИЗМА //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1067-1073.
2. Azizova N. B. et al. Methods for Linguo-Culturological Interpretation of Phraseological Units of the Russian and Uzbek Languages //Rivista Italiana di Filosofia Analitica Junior. – 2023. – Т. 14. – №. 2. – С. 939-944.
3. Kholmanova M., Azizova N. PAREMIOLOGICAL UNITS (PROVERBS AND SAYINGS) AS A SOURCE OF LINGUISTIC AND CULTURAL INFORMATION //International Bulletin of Engineering and Technology. – 2023. – Т. 3. – №. 3. – С. 42-45.
4. Нарзуллаева Ч. А., Азизова Н. Б. КОНЦЕПТ «ДОБРО» КАК ОБЩАЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ КОНСТАНТА РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ //RESEARCH AND EDUCATION. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 415-422.
5. Азизова Н. Б. Лингвокультурологический Подход В Изучении Фразеологических Единиц //Miasto Przyszłości. – 2022. – С. 168-171.
6. Азизова Н. Б. Глобализация и проблемы развития языков и культур.(на примере узбекского языка) //GISAP. Philological sciences. – 2013. – №. 1. – С. 3-6.